

Zagreb, 9. novembar 2018.

KONSULTATIVNO VEĆE EVROPSKIH SUDIJA (KVES)

Mišljenje br. 21 (2018)

SPREČAVANJE KORUPCIJE MEĐU SUDIJAMA

I. Uvod

1. Shodno mandatu koji mu je poverio Komitet ministara, Konsultativno veće evropskih sudija (**KVES**) pripremlilo je sledeće Mišljenje o sprečavanju korupcije među sudijama.
2. Korupcija među sudijama predstavlja jednu od najvećih pretnji društvu, kao i funkcionisanju demokratske države. Ona podriva sudijski integritet, koji čini temelj vladavine prava, kao i osnovnu vrednost Saveta Evrope. Sudijski integritet je prevashodni uslov za delotvoran, efikasan i nezavisan domaći pravni poredak. On je, takođe, usko povezan s konceptom nezavisnog pravosuđa, koje omogućava integritet, a integritet jača nezavisnost. Sudijski integritet danas dodatno dobija na značaju, imajući u vidu brojne napade na sudstvo.
3. Nažalost, korupcija je u nekoliko zemalja članica isuviše često prisutna, podrivajući poverenje javnosti u pravosuđe, a time i ukupni politički sistem.¹ Na sudijama je odgovornost da prepoznaju i odgovore na korupciju, kao i da nadziru ponašanje nosilaca pravosudnih funkcija. **KVES** želi da se usredsredi na položaj samih sudija, u u vršenju sudijske funkcije, u smislu obezbeđenja sudijskog integriteta kada se radi o pokušajima korupcije u pravosuđu, kao i uloge sudija u borbi protiv korupcije.
4. Ovo Mišljenje pripremljeno je na osnovu prethodnih Mišljenja **KVES-a**, Magna karte sudija (usvojene 2010. godine), kao i relevantnih instrumenata Saveta Evrope, a naročito Evropske povelje o Zakonu za sudije (1998), Preporuke CM/Rec(2010)12 o sudijama: nezavisnost, efikasnost i odgovornosti (u daljem tekstu: CM/Rec (2010)12), Krivičnopravne konvencije o

¹ Vidi godišnje izveštaje Generalnog sekretara Saveta Evrope „Stanje demokratije, ljudskih prava i vladavine prava u Evropi“.

korupciji (1999)², Dodatnog protokola uz Krivičnopravnu konvenciju o korupciji (2003)³ i Građanskopravne konvencije o korupciji (1999)⁴. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (2003) takođe je uzeta u obzir.

5. Ovo Mišljenje se posebno temelji na nalazima i preporukama Grupe država za borbu protiv korupcije (GRECO) Saveta Evrope, posebno imajući u vidu izveštaj GRECO „Prevenција korupcije među poslanicima, sudijama i tužiocima. Zaključci i trendovi“ (Četvrti krug evaluacije). Mišljenje, takođe, uzima u obzir Rezoluciju (97)24 o dvadeset vodećih principa u borbi protiv korupcije i Preporuku Rec(2000)10 o kodeksima ponašanja za nosioce javnih funkcija, Rezoluciju Parlamentarne skupštine 2098(2016), Rezoluciju 1703(2010), Preporuku 2019(2013) i Preporuku 1896(2010) o sudskoj korupciji. Zaključci Evropske konferencije sudija na temu „Sudski integritet i korupcija“, koju je KVES organizovao 7. novembra 2017. u Strazburu takođe su razmotreni i korišćeni.
6. Mišljenje se, isto tako, oslanja na odgovore članova **KVES-a** na upitnik o sudskom integritetu, borbi protiv korupcije u pravosudnom sistemu i njenom sprečavanju, kao i na sintezu tih odgovora i preliminarni nacrt koji je pripremio ekspert imenovan od strane Saveta Evrope, *Dr Rainer Hornung*.⁵
7. Odgovori na upitnik ilustracija su činjenice da se situacija u pogledu stvarne i/ili percipirane korupcije značajno razlikuje među državama članicama – u nekima korupcija i nije problem, negde se prijavljuju povremeni slučajevi korupcije sudija, dok je u nekim državama stvarna i/ili percipirana korupcija pitanje koje izaziva veliku zabrinutost javnosti. Shodno tome, jedan od zadataka ovog Mišljenja je da ustanovi zajedničko polazište i prevaziđe postojeće razlike. Ovo, isto tako, znači da često ne postoje uniformna rešenja, kao i da će neke od preporuka za određene članice biti manje merodavne i relevantne nego za druge.

II. Šta je sudijska korupcija?

A. Definicija sudijske korupcije

8. Sve države članice Saveta Evrope usvojile su krivične zakone – a, ponegde, i prateće regulatorne instrumente – o opštoj korupciji, naročito kada su u pitanju nosioci javnih funkcija. Na primer, sve države članice predviđaju stroge kazne za nosioce javnih funkcija koji primaju mito. Definicija korupcije se, međutim, razlikuje. U zakonodavstvu država članica ne postoji

2 ETS 173. Konvencija postavlja opšte standarde za dela korupcije – između ostalog, utvrđuje krivična dela primanje i davanje mita (kao i pomaganja i podstrekavanja na vršenje takvih dela) javnih funkcionera, uključujući sudije i funkcionere međunarodnih sudova

3 ETS 191. Protokol zahteva predviđanje krivičnih dela davanje i primanje mita za domaće i strane arbitre i porotnike

4 ETS 174. Konvencija se bavi naknadom štete, odgovornošću i drugim građanskopravnim pitanjima povezanim s korupcijom.

5 Dr *Hornung* je zamenik glavnog tužioca (i kontakt osoba za borbu protiv korupcije) u Kancelariji tužioca u Lerahu. Bio je direktor nemačke Pravosudne akademije od 2011. do 2015. godine. Dr *Hornung* je bio jedan od nemačkih stručnjaka angažovan tokom Četvrtog evaluacijskog kruga GRECO.

zajedničko shvatanje, već samo činjenica da je davanje i primanje mita specifičan fenomen koruptivnog ponašanja, koji je kažnjiv. Kada se radi o korupciji sudija, mali broj država članica Saveta Evrope je zvanično usvojio posebne krivične zakone koji za sudije koji primaju mito predviđaju oštrije kazne nego za druge nosioce javnih funkcija. U velikoj većini država članica, korupcija sudija spada pod isto biće krivičnih dela kao i korupcija drugih nosilaca javnih funkcija.

9. **KVES**, međutim, zastupa stav da se u domenu ovog Mišljenja, kao i za njegove potrebe, korupcija sudija mora shvatiti u širem smislu. Razlog za to je veliki značaj uloge koju sudija ima kao nezavisan i objektivan arbitar u postupcima pred svojim sudom. U svrhu ovog Mišljenja, sudijska korupcija obuhvata nečasno, protivpravno i/ili neetično ponašanje sudije kojim ostvaruje ličnu korist ili korist za treće lice.
10. Kao što se može videti iz odgovora u upitniku⁶, percepcija korupcije u pravosuđu u određenim državama članicama, iz različitih razloga, ne mora biti istinit odraz realnosti. Percepcija može biti podjednako štetna za funkcionisanje demokratske države koliko i stvarna korupcija. Prema tome, dodatno poglavlje ovog Mišljenja (vidi Poglavlje IV ispod) definiše i posebno se bavi ovim problemom.

B. Mogući faktori koji dovode do korupcije među sudijama

11. Razlozi za stvarnu korupciju u pravosuđu vrlo su raznovrsni. Kreću se od neprimerenog uticaja izvan sudske vlasti do faktora unutar sudskog sistema, a mogu se grupisati u nekoliko kategorija: strukturni, ekonomski, društveni i lični. Svi dole opisani činioci koji doprinose koruptivnosti sudije imaju, međutim, jednu zajedničku karakteristiku, a to je da svi predstavljaju pretnju nezavisnosti i integritetu sudija. Vrlo često su dva ili više faktora usko povezani. Nije namera ovog Mišljenja da da konačan spisak tih faktora, već da ilustruje glavne opasnosti koje korupcija nosi sa sobom, a s kojima se pravosudni sistem može susresti.
12. Za dobro funkcionisanje ovog sistema u svakoj demokratskoj državi, neophodno je da pravosuđe bude istinski nezavisno. Gde god postoji trajna strukturna neravnoteža/poremećaj između tri grane državne vlasti, ili su mehanizmi međusobne kontrole i ravnoteže između njih slabi, ili se zanemaruju, postoji i ozbiljna pretnja nezavisnosti, nepristrasnosti i integritetu pravosuđa.
13. Nedostatak transparentnosti usled sprečavanja pristupa informacijama koje se odnose na pravosudni sistem omogućava koruptivno ponašanje, i često predstavlja značajan okidač korupcije. Postoje jasni dokazi da pravosudni sistem sa (tradicionalno) visokim stepenom transparentnosti i integriteta nudi najbolju zaštitu od korupcije.
14. Loši uslovi rada, koji uključuju nedovoljne plate i socijalne pogodnosti, lošu infrastrukturu i opremu, kao i ozbiljan manjak zaposlenih u sistemu i slično, mogu motivisati sudiju da lakše prihvati neprikladno ponuđenu uslugu.

⁶ Vidi stavove 6.-7. ovog Mišljenja

15. **KVES** skreće pažnju na interakciju između sudijske korupcije i opšteg prihvatanja i tolerisanja korupcije u društvu. Loša klima u pravosuđu podjednako je štetna. Nedostatak propisa o etičkom ponašanju sudija, nepostojanje opšte svesti o opasnostima koje nosi korupcija, kao i nedostatak usmerenja od strane sudske uprave mogu dovesti do ravnodušnosti sudija prema zahtevima objektivne i nepristrasne pravne zaštite.
16. Sudija može biti žrtva neprimerenog pritiska, kako od strane kolega, tako i od strane uticajnih grupa u sistemu sudova. Čini se da postoji prilično rašireno shvatanje da se sudije ne mogu dovoljno snažno odbraniti od ove vrste pritiska zbog vrlo posebne prirode uloge i pozicije koju imaju.
17. Postoji još jedna grupa faktora koji potencijalno mogu proizvesti koruptivno ponašanje sudije, a koji su više lične prirode. Subjektivne okolnosti vezane za lični razvoj i napredovanje u karijeri mogle bi sudiju učiniti ravnodušnim prema riziku od pristrasnosti u nekom predmetu. Uz to, slika sudije, a zatim i slika sudstva kao takvog, ozbiljno je narušena svaki put kada sudija odlučuje u predmetu u kojem ima neposredne ili posredne lične ili finansijske interese na koje ishod postupka može uticati.

III Sprečavanje korupcije među sudijama

A. Opšta zaštita od korupcije

18. Nije preterivanje reći da delotvorna prevencija korupcije u pravosuđu u velikoj meri zavisi od političke volje date države da istinski i ozbiljno pruži institucionalne, infrastrukturne i druge organizacione garancije za nezavisno, transparentno i nepristrasno pravosuđe. Svaka država članica treba da materijalizuje neophodan zakonodavni i regulatorni okvir za sprečavanje korupcije u pravosudnom sistemu. Potrebno je, takođe, i da preduzme sve neophodne korake kako bi se garantovala i negovala kultura sudijskog integriteta, kao i kultura nulte tolerancije prema korupciji na svim nivoima sudskog sistema, uključujući i sudske službenike, a istovremeno i kultura poštovanja prema posebnoj ulozi pravosuđa. S druge strane, borba protiv korupcije ne sme se koristiti za narušavanje nezavisnosti sudstva.
19. Snažna politička volja najnužnija je kada su u pitanju odgovarajući kadrovi, infrastruktura i oprema u pravosuđu. Pravilni uslovi rada (koji podrazumevaju funkcionalne zgrade i opremu za sudove, kao i dovoljno sudskog osoblja), u skladu sa dostojanstvom sudijske misije, mogu vrlo efikasno odvratiti sudiju od koruptivnog ponašanja. Shodno tome, **KVES** želi da naglasi da je odgovornost svake države ponaosob da obezbedi dovoljno sredstava u budžetu za razuman nivo opremljenosti u pravosuđu, za dobro obrazložene i pravovremene odluke, a time i valjano vršenje pravde. Veće, takođe, poziva nadležne organe da uvek obezbede adekvatne plate, penzije i druge socijalne pogodnosti u sudskoj vlasti. U ovom kontekstu vredi napomenuti da je pravosudni sistem jak onoliko koliko su jaki njegovi stubovi. Stoga su i odgovarajuće plate, socijalne

podobnosti i oprema za nesudijisko osoblje podjednako nužne za pravosuđe bez korupcije koliko i odgovarajući radni uslovi za same sudije.

20. Pravila o prikladnom ponašanju sudija mogu poslužiti kao delotvorna zaštita u sprečavanju korupcije. U mnogim državama članicama, ustav i/ili zakoni o funkcionisanju pravosuđa utvrđuju čvrsta pravila koja se odnose na ponašanje koje se od sudija zahteva u sudu i van suda. Najrašireniji primeri takvih pravila jesu obaveze diskrecije i uzdržanosti. Često su ova uopštena pravila, koja se odnose na ponašanje u sudu i izvan njega, propraćena i precizirana propisima i/ili smernicama.
21. **KVES** želi da naglasi, međutim, da postoji jasna veza između stepena transparentnosti pravosudnog sistema s jedne strane i uloge koju sudije imaju u društvu s druge. Nesporno je da posebna uloga sudije u međudejstvu ravnoteže vlasti nalaže da sudija uvek pokazuje diskreciju i uzdržanost, neophodne u vršenju sudijskih dužnosti. Ovo, međutim, ne znači da sudija mora biti izopšten iz društva. Čini se, naprotiv, da je lakše onome ko je pozicioniran u središtu društva i u neposrednom dodiru s njegovim realnostima da donese – i, ako je neophodno, obrazloži – presudu koju šira javnost može da razume i prihvati. S druge strane, sudija se mora uzdržati od svake političke aktivnosti koja bi mogla kompromitovati njegovu nezavisnost i ugroziti utisak nepristrasnosti. U tom smislu, **KVES** se zalaže za ono što je već navedeno u Mišljenju br. 3 (2002) o etici i odgovornosti sudija.⁷

B. Jačanje integriteta sudija

22. Čini se da je najsnažnija zaštita u sprečavanju korupcije među sudijama razvoj i negovanje istinske kulture sudijskog integriteta. Izgleda da ne postoji uniformna definicija ovog pojma, ali ipak postoji široko zajedničko shvatanje o tome šta su konstitutivni elementi integriteta sudije.
 - a. Regulatorni institucionalni i organizacioni okvir
23. Važan stub sudijskog integriteta čini već spomenuti formalni – zakonodavni ili na drugi način regulatorni – okvir koji se odnosi na položaj sudstva kao takvog i pojedinačnog sudije u datom sistemu. U državama članicama Saveta Evrope opšte je pravilo da se kombinacijom ustava pojedinačnih država članica (ukoliko pisani ustav postoji) i osnovnog zakona ili više zakona o funkcionisanju sudstva (uključujući podzakonska akta, direktive, raspise i sl.) utvrđuju čvrsta pravila o organizaciji pravosudnog sistema (uključujući i pravila o institucionalnoj nezavisnosti) i očekivanom ponašanju sudije u sudu i van njega.
24. Ovi sveobuhvatni osnovni principi redovno se dopunjavaju posebnim pravilima u razvoju sudijske karijere, koja obuhvata izbor, imenovanje, napredovanje i unapređenje, usavršavanje, vrednovanje učinka i disciplinsku odgovornost sudije. I ovde **KVES** napominje da u potpunosti poštuje vrlo različite pravosudne kulture i tradicije među državama članicama. Moguće je,

⁷ Vidi posebno stavove 27. i dalje Mišljenja broj 3(2002).

međutim, na osnovu komparativne analize i profesionalnog iskustva, utvrditi i opisati objektivne kriterijume za pravilno i transparentno napredovanje u karijeri u pravosuđu. Poštovanje ovih kriterijuma pozitivno utiče na negovanje klime sudijskog integriteta u svakom sistemu, što je zaista tako, nezavisno od specifičnih postavki u datoj državi. Na institucionalnom nivou, **KVES** smatra da bi samo pravosuđe moralo biti suštinski odgovorno za razvoj sudijske karijere, uključujući i usavršavanje u nezavisnim institucijama za obuku.

25. Većina država članica poverila je visokim sudskim savetima, ili drugim autonomnim telima u kojima makar većinu čine praktičari iz pravosuđa, najznačajnije odluke o izboru, imenovanju, napredovanju i unapređenju, kao i vrednovanje učinka i disciplinske postupke. Drugi adekvatan način je da se u ove odluke uključi i odgovarajući vrhovni sud. Kada se radi o izboru, imenovanju i napredovanju sudija, **KVES** smatra da je veoma važno da se proces temelji na objektivnom utvrđivanju ne samo pravnih veština kandidata, već i onih izvan prava. Odluke je neophodno donositi na osnovu dostignuća⁸, a donose ih tela koja su suštinski nepolitička,⁹ i u kojima makar većinu čine članovi pravosuđa. Nezavisno od metoda koji je data država članica odabrala, neuspešnim kandidatima treba dati pravo da ospore odluku ili makar postupak u kome je ona doneta, kako bi se obezbedila objektivnost i transparentnost postupka.¹⁰ Šira javnost treba da ima opšti uvid u postupak izbora i imenovanja.¹¹
26. Snažna je preporuka **KVES** da se ne sprovode provere kandidata koje prevazilaze opšteprihvaćene provere kaznenih evidencija i finansijskog statusa kandidata. Ipak, neke države sprovode vrlo detaljne provere integriteta kandidata, koje uključuju ličnu i porodičnu prošlost, kao i socijalni status. Ovakve provere najčešće sprovode bezbednosne službe. U zemljama u kojima postoje, takve provere treba da budu u skladu sa kriterijumima koji se mogu objektivno oceniti. Kandidat koji je na osnovu takve provere odbijen mora imati pravo da uloži žalbu pred nezavisnim telom i da mu se, u tom cilju, omogući pristup rezultatima te kontrole.
27. Potrebno je napraviti razliku između kandidata za sudije koji tek ulaze u sudstvo i kandidata na sudijskoj funkciji. Ni pod kojim okolnostima se ne sme dozvoliti da borba protiv korupcije sudija dovede do mešanja bezbednosnih službi u sprovođenje pravde. Korupcija sudija je krivično delo, što treba rešavati u okviru postojećeg zakonodavstva.
28. Pored toga, **KVES** želi da skrene pažnju i na negativne posledice lustracije kao načina borbe protiv korupcije. Proces u kojem se sve sudije proveravaju u smislu korupcije, a oni koji proveru ne prođu budu razrešeni ili krivično gonjeni, može biti instrumentalizovan, a time i zloupotrebljen u svrhu eliminacije „nepodobnih“ sudija. Sama činjenica da je neko sudija u zemlji članici u kojoj je, prema demokratskim standardima, pravosuđe kompromitovano na sistemskom nivou, ne može

8 Vidi CM/Rec(2010)12, stav 44.

9 Vidi CM/Rec(2010)12, stav 46.

10 Vidi CM/Rec(2010)12, stav 48.

11 Vidi Mišljenje KVES br. 10(2007), stavovi 42, 50.

biti dovoljna da se utvrdi odgovornost pojedinačnog sudije. Drugo pitanje koje se javlja tiče se garantija da taj postupak sprovede nadležna, nezavisna i nepristrasna tela.

29. Ako se obavi kako valja, sistem evaluacije predstavlja vrlo delotvoran način da odluke o napredovanju i unapređenju budu objektivnije i pouzdanije. To, takođe, doprinosi i transparentnosti pravosuđa u celini. U tom kontekstu, **KVES** podseća na principe objavljene u Mišljenju br. 17 (2014) o vrednovanju rada sudija. Dobar sistem vrednovanja učinka takođe uzima u obzir i sudijski integritet ocenjivanog sudije. Ovo se razlikuje od ispitivanja pojedinih odluka koje je taj sudija doneo, jer bi to bila evidentna povreda sudijske nezavisnosti.
30. Na kraju, disciplinski postupak predstavlja još jedan važan regulatorni mehanizam u borbi protiv korupcije. Stav je **KVES** da bi disciplinski postupak uvek trebalo da sprovedu organi koji su po svojoj suštini pravosudni (kao što je disciplinska komisija ili sud, ili ogranak visokog saveta sudstva). Time sudstvo dobija ne samo dobar samoregulatorni instrument, već se njime garantuje da će lica s neophodnim profesionalnim iskustvom procenjivati da li ponašanje koje je u pitanju iziskuje disciplinski postupak i, ako je tako, koja bi kazna bila odgovarajuća i srazmerna.¹² Pored toga, sudije uvek treba da imaju pravo žalbe sudskom telu protiv disciplinskih sankcija koje su im izrečene.¹³

b. Smernice za etičko postupanje, etičko savetovanje i obuku o etici

31. U gotovo svim državama članicama, gorespomenuti regulatorni okvir prati i skup pisanih načela/smernica koje se odnose na etičko ponašanje. Te principe, po pravilu, izrađuje nezavisno sudsko telo, ili više njih, ili (glavno) udruženje sudija date države.
32. Koliko god da je važna izrada i usvajanje ovih pravila, jasno je da će ih sudije internalizovati samo ukoliko se ona razumeju i primenjuju u praksi. Da bi se ostvario taj cilj, zadatak je nadležnih organa da sudijama daju valjane smernice o tome kako da postupaju kada su suočeni sa konkretnom etičkom dilemom. Takve smernice trebalo bi da proisteknu iz samog sudstva. Jedna mogućnost je da se sudijama daju materijali, u elektronskoj formi ili na papiru, u kojima će im biti objašnjeno koji je najbolji način ponašanja u datoj situaciji. Na osnovu takvih materijala, u pravilnim intervalima treba organizovati rasprave između članova istog suda i/ili članova različitih sudova. Uz to, **KVES** smatra da je suštinski važan aspekt primene istinske kulture integriteta u sudstvu adekvatna obuka o etičkom ponašanju. Redovno pohađanje takve obuke treba da bude dužnost svakog sudije, nezavisno od godina i dužine staža. Takva bi se obuka mogla sprovoditi u u manje formalnoj, internoj formi, u grupama kolega. Vođene kolegijalne razmene i rasprave mogu biti dobar način da se podigne svest o opasnostima korupcije.

12 Za disciplinske sankcije, vidi detaljno gore pod C.

13 Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) utvrdio je povrede kada to nije bio slučaj: vidi *Baka v. Hungary*, 23. juni 2016; vidi takođe *Paluda v. Slovaki*, 23. maj 2017.

33. S druge strane, **KVES** želi da naglasi da bi uz mogućnost ove vrste obuke trebalo ponuditi i individualno savetovanje o etici, koje bi, po mogućstvu, sprovodile kolege. Dobro rešenje bi bilo imenovati poverenika za etiku, ili komisiju za etiku, u svakom sudu određene veličine.¹⁴ Odgovornost je predsednika sudova da preuzmu inicijativu to tom pravcu. Oni igraju odlučujuću ulogu u primeni čvrstog koncepta etičkog usmerenja u svojim sudovima, a time i u promovisanju istinske kulture sudijskog integriteta. Ovakvo shvatanje uloge predsednika suda u etičkom usmerenju u skladu je sa Mišljenjem **KVES-a** br. 19 (2016) o ulozi predsednika sudova.¹⁵ Pored toga, centralni pravosudni organi trebalo bi da na zahtev ponude i poverljivo savetovanje o etici.

c. Izbegavanje sukoba interesa

34. **KVES** smatra da treba uspostaviti sistemske mere zaštite kako bi se izbegle situacije gde sudija presuđuje u predmetu u kome ima neposredne ili posredne lične i finansijske interese na koje bi ishod postupka mogao da utiče.

35. Svako prihvatanje poklona u vezi sa vršenjem dužnosti sudije može stvoriti utisak neprimerenog uticaja. Iz tog razloga, većina država članica ima pravila za, na primer, prihvatanje poklona ili drugih pogodnosti od strane sudija (i drugih javnih funkcionera) u okviru vršenja njihovih dužnosti. (Objektivno) nizak prag vrednosti, s jedne strane, i definicija prihvatljivog gostoprinstva s druge, može obezbediti jasno i razumljivo usmerenje za sudije, naročito u kombinaciji sa preporukama o tome kako postupati s neprikladnim poklonima. **KVES** pozdravlja preporuke GRECO državam članicama u pogledu usvajanja i/ili detaljnog prilagođavanja odredbi o prihvatanju poklona i drugih pogodnosti od strane sudija, koje su usvojene u Četvrtom krugu evaluacije pod nazivom „Sprečavanje korupcije među poslanicima, sudijama i tužiocima”.¹⁶

36. Još jedan često regulisan aspekt ponašanja sudije jesu njegove aktivnosti van suda i način ponašanja u privatnom životu. Ta se pravila značajno razlikuju od jedne države članice do druge. U nekim zemljama nisu neuobičajeni prilično strogi propisi koji zabranjuju, na primer, sudijama u penziji, ili sudijama koji su funkciju napustili na drugi način, da postanu članovi političke partije, bilo kakvu spoljnu profesionalnu aktivnost, ili, čak, da otvore profil na društvenim mrežama. Druge zemlje, pak, gde korupcija nije problem, imaju prilično fleksibilna i liberalna pravila, gde se od sudije jednostavno zatraži da obznani svoje aktivnosti (predavačke ili naučne) van suda. **KVES** pozdravlja strategiju da se o aktivnostima koje sudija obavlja van suda obaveste interne strukture u sudskom sistemu, zbog mogućeg sukoba interesa, a po mogućstvu i šira javnost, ako je primenjivo u datoj situaciji.

14 Vidi stav 49. iv) Mišljenja KVES br. 3 (2002) o etici i odgovornosti sudija.

15 Uporedi posebno stavove 18. i 19. ovog Mišljenja.

16 Vidi <https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/round-4>

37. GRECO je u gorenavedenom Četvrtom krugu evaluacije izdao preporuke izvesnom broju zemalja za primenu ili poboljšanje sistema prijavljivanja imovine, kojim bi se sveobuhvatno i u redovnim, često godišnjim intervalima, registrovali prihodi i druga imovina sudija. GRECO isto tako preporučuje uspostavljanje posebnog tela unutar sudstva ili izvan njega, čiji bi zadatak bio da kontroliše pravovremenost i tačnost izveštaja o imovini i prihodima. Nepridržavanje ovih pravila u nekim državama predstavlja prekršaj ili disciplinski prestup.¹⁷ U nekim državama obaveza prijavljivanja imovine uključuje i supružnike i druge bliske srodnike sudije. Ponegde su izveštaji o prihodima i imovini nekih ili svih kategorija sudija dostupni javnosti.
38. **KVES** smatra da jak sistem prijavljivanja imovine može doprineti prepoznavanju, a time i izbegavanju sukoba interesa, ukoliko se preduzimaju svi relevantni koraci, pa na taj način dovesti i do veće transparentnosti u pravosuđu i negovati klimu sudijskog integriteta.
39. S druge strane, imajući u vidu pravo sudije na privatnost, kao i pravo na privatnost članova njegove porodice, primena takvog sistema uvek mora biti strogo usklađena sa načelom proporcionalnosti. Prvi element tog načela jeste pitanje neophodnosti. U mnogim državama članicama u kojima korupcija nije problem, ili jeste, ali u vrlo maloj meri u smislu stvarne korupcije, opšti sistem prijavljivanja imovine ne čini se neophodnim. Štaviše, u takvim zemljama bi uvođenje obaveze sistematskog prijavljivanja imovine bilo štetno za kvalitet sudstva. Odgovarajući kandidati za funkciju sudije možda bi odustali od kandidature jer tako dalekosežnu obavezu smatraju neopravdanim zadiranjem u njihov privatni život.
40. Isto tako, **KVES** smatra da je čak i u državama u kojima sistem prijavljivanja imovine postoji neophodno posvetiti dužnu pažnju proporcionalnosti detalja u propisima kojima se taj sistem reguliše. Odavanje te vrste informacija akterima izvan sudstva trebalo bi omogućiti isključivo na zahev i samo ukoliko se merodavno pokaže da postoji opravdani interes za to.¹⁸ Poverljive informacije nikada ne bi trebalo iznositi, a privatnost trećih lica, poput članova porodice, trebalo bi štiti i jače nego privatnost sudija.
41. Dodatna zaštita protiv situacija u kojima bi korumpirane sudije mogle presuđivati u predmetima jeste princip da niko ne može suditi u sopstvenoj stvari. Raspodela predmeta može biti elektronska, ili se sprovoditi na osnovu godišnjeg rasporeda raspodele predmeta koji se izrađuje u okviru sudskog sistema. Objektivni kriterijumi za raspodelu predmeta mogu biti ciklična rotacija, prezime stranke, područja lokalnih sudova, specijalizacije, itd. Za transparentnost procesa, a time i reputaciju pravosuđa, važno je da se sistemom ne može manipulirati.¹⁹

17 Uporedi detaljno gore pod C

18 Na primer, države članice izveštavaju o incidentima koji su doveli do uništavanja imovine, pa i života sudija i članova njihovih porodica zbog otkrivanja takvih informacija.

19 IT ne sme sprečavati sudije da zakone primenjuju nepristrasno i nezavisno, vidi Mišljenje KVES br. 14 (2011), stav 8. IT upravljanje treba da bude u nadležnosti saveta sudstva ili drugog sličnog nezavisnog tela. Nezavisno od toga koje je telo nadležno za IT upravljanje, treba obezbediti aktivno učešće sudija u donošenju odluka o IT u širem smislu, vidi Mišljenje KVES br. 14 (2011), stav 36

42. U nekim državama članicama Saveta Evrope, gde korupcija nije problem, a naročito onih gde se primenjuje anglosaksonski sistem, kao i u skandinavskim zemljama, predsednici sudova uživaju prilično široku diskreciju u dodeljivanju predmeta sudijama.²⁰ Po pravilu, oni bi trebalo da garantuju pravednu raspodelu radnog opterećenja, uzimajući u obzir faktore za raspodelu predmeta navedene u prethodnom stavu. Ovaj „mekši“ pristup raspodeli predmeta savršeno je opravdan sve dok izabrani sistem u praksi obezbeđuje pravedno i vremenski efikasno sprovođenje pravde, a time i jača poverenje javnosti u integritet sudstva.²¹
43. U svakom slučaju, potencijalni sukobi interesa kod sudija nisu automatski eliminisani sistemom nasumične raspodele predmeta. Naprotiv, nasumična raspodela može dovesti do toga da predmet bude dodeljen sudiji koji je bliski srodnik jedne od strana u postupku. Zato je važno da svaki pravosudni sistem ima čvrsta pravila o izuzeću i samoizuzeću sudija u slučaju jasne ili samo potencijalne pristrasnosti u datom slučaju. Sve države članice imaju propise te vrste (bilo zakonske, bilo utemeljene na sudskoj praksi). Definicije potencijalne pristrasnosti koje su usvojile takođe su vrlo slične u tom pogledu.
44. Ono što je, međutim, zaista od najveće važnosti za stepen sudijskog integriteta u datoj državi jeste stvarno sprovođenje i primena propisa o izuzeću i samoizuzeću. KVES smatra da svaka država članica koja se susreće s fenomenom oklevanja sudije u slučaju samoizuzeća (jer to, na primer, smatra nečasnim) treba da preduzme nužne korake da bi se kultura samoizuzeća ukorenila, odnosno, da bi se stvorilo okruženje u kome je za svakog sudiju sasvim prirodno da obelodani potencijalnu pristrasnost u datom predmetu. To se može postići redovnim podsetnicima, individualnim ili grupnim kolegijalnim savetovanjem o etičkom ponašaju i/ili formalnom obukom tokom službe. Važno je, međutim, imati na umu da se ova pitanja moraju sagledati u kontekstu efikasnosti sudija, kao i da je neophodno odvratiti stranke u postupku od biranja najpogodnijeg sudije.²²
- d. Odgovornost svakog sudije za delovanje protiv korupcije u pravosuđu
45. Koliko god da su važni sveobuhvatni okvir i etičke smernice, njihova delotvornost zavisi od spremnosti svakog sudije da ih primeni u svakodnevnom radu. Svaki sudija ima ličnu odgovornost, ne samo za sopstveno ponašanje, već i za sudstvo u celini.

20 KVES potvrđuje svoje prethodno stanovište da u slučajevima kad predsednici sudova imaju ulogu u dodeljivanju predmeta članovima suda, to bi trebalo sprovoditi u skladu s objektivnim kriterijumima, prethodno utvrđenim u transparentnom postupku, vidi Mišljenje KVES br. 19(2016), stav 21.

21 GRECO se bavio ovim pitanjem u svom već pomenutom Četvrtom krugu evaluacije. Što se tiče Velike Britanije, GRECO je utvrdio da je „kako se čini, upravljanje predmetima odgovarajuće: mešanje spolja u dodeljivanje određenih predmeta ne smatra se razlogom za zabrinutost u Velikoj Britaniji (stav 119.). Kada je Norveška u pitanju, GRECO ima „utisak da politika raspodele predmeta u sudovima nije formalizovana, pa, u izvesnoj meri, nema dovoljno transparentnosti i jasnoće /.../ te bi bolje informacije i predvidljivost u smislu raspodele ili preraspodele predmeta datom sudiji bili od koristi javnosti (stav 111.). Vidi, isto tako, Izveštaj Evropske mreže sudskih saveta (EMSS) iz 2013. i 2014. „Minimalni standardi u pravosuđu IV: Raspodela predmeta“. Ovaj vrlo detaljan izveštaj na 138 strana temelji se na ogromnom istraživačkom projektu, u koji je bilo uključeno 17 država članica EU s vrlo različitim pravosudnim kulturama i tradicijama.

22 Biranje najpovoljnijeg sudije (suda) predstavlja praksu, odnosno, pokušaj da se zameni sudija kome je dodeljen predmet nekim drugim sudijom. Neopravdano samoizuzeće sudije u takvom predmetu mogao bi biti simptom koruptivne radnje.

46. Sudije, kao nosioci javne funkcije, imaju obavezu da prijave nadležnim pravosudnim organima krivična dela koja otkriju u vršenju svojih dužnosti, a naročito koruptivne radnje svojih kolega.
47. **KVES** naglašava da se lojalnost sudija koji su na sebe preuzeli odgovornost za integritet sudstva ne sme osporavati kasnije tokom karijere, nezavisno od toga da li se njihova zabrinutost ili konačna analiza pokazala utemeljenom ili ne. Istovremeno, organi kojima je skrenuta pažnja na takve slučajeve uvek moraju vrlo pažljivo ispitivati date navode.

C. Preventivni učinak valjanog istraživanja i kažnjavanja korupcije među sudijama

48. Očigledno je da adekvatne krivične sankcije, prekršajne ili disciplinske kazne za koruptivno ponašanje sudija, kao i stroge stvarne sankcije izrečene korumpiranim sudijama, predstavljaju snažne mehanizme odvraćanja, a time deluju i preventivno. **KVES** ponavlja ono što je u opštijem kontekstu rečeno o krivičnoj i disciplinskoj odgovornosti sudija u Mišljenju br. 3 (2002) o etici i odgovornosti sudija.²³
49. Reakcija na korupciju sudije mora biti u skladu sa načelom srazmernosti, imajući u vidu njenu ozbiljnost. Korupcija se može sankcionisati merom razrešenja sudije ili drugom odgovarajućom disciplinskom merom, koja sledi na osnovu sprovedenog disciplinskog postupka. Krivična dela kažnjavaju se kaznama propisanim krivičnim zakonom, uključujući i zatvorsku kaznu. Ozbiljnost krivičnog dela može se posebno ocenjivati u kontekstu uticaja koji je to delo imalo na poverenje javnosti u pravosudni sistem.
50. U izvesnom broju država članica, koji nije zanemarljiv, problem u borbi protiv korupcije i sprečavanju korupcije među sudijama nije toliko u definisanju krivičnih dela korupcije, prekršaja i disciplinskih prekršaja vezanih za korupciju, kao i odgovarajućih kazni, već pre u načinu na koji se zbog korupcije vrši istraga nad visokim funkcionerima, uključujući i sudije, kako se oni optužuju i kako im se sudi. **KVES** smatra da je od ključne važnosti izbeći vrlo štetan utisak da što je navodno korumpiran javni funkcioner na višem položaju, što je on pametniji i bolje branjen, to mu de facto imunitet više koristi. Zavisno od istorije, tradicije i administrativne strukture date države, kao i stvarnog dometa korupcije u okviru sistema, može se pokazati da je neophodno uvesti specijalizovane istražne organe i specijalizovane tužioce za borbu protiv korupcije među sudijama. Kada se radi o specijalizovanim sudovima, **KVES** potvrđuje svoj stav iz Mišljenja br. 15(2012) o specijalizaciji sudija. Osnivanje specijalizovanih sudova treba omogućiti samo u posebnim okolnostima, kada je to neophodno zbog složenosti problema, a time i za valjano vršenje pravde.
51. Podstaknut nalazima GRECO, međutim, **KVES** poziva države članice da razmotre osnivanje centralnog tela za borbu protiv korupcije na državnom nivou, nezavisno od toga postoje li decentralizovani organi i tela ili ne. To telo ne mora nužno da ima nadležnosti za sprovođenje

23 Vidi stavove 51-77 ovog Mišljenja.

istrage ili krivično gonjenje, ali treba da bude kompetentan i nepristrasan sagovornik i umrežitelj kada je u pitanju korupcija visokog stepena.

D. Međunarodni instrumenti, mehanizmi i saradnja u sprečavanju korupcije među sudijama

52. Konačno, **KVES** želi da naglasi da pravilno korišćenje mehanizama i instrumenata međunarodne saradnje u oblasti sprečavanja korupcije među sudijama takođe može biti jak preventivni faktor. Sudstvo može imati koristi od usmerenja koje dobija putem evaluacionih izveštaja, koji sadrže posebne preporuke svetskih i regionalnih institucija kao što su Venecijanska komisija Saveta Evrope, GRECO, Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC), Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE), Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), Globalna mreža sudskog integriteta Ujedinjenih nacija, itd. Po pravilu, ovi se izveštaji temelje na pažljivo osmišljenim mehanizmima nadzora zasnovanim na reciprocitetu, a uključuju i terenske posete i visoko kvalifikovane stručnjake, kako iz institucije koja vrši nadzor, kao i iz zemlje koja je predmet nadzora.
53. Potrebno je istaći da i države u kojima u sudstvu korupcija manje-više ne postoji imaju koristi od takvih evaluacionih izveštaja. Preporuke koje su u njima sadržane omogućavaju im da ostvare fina prilagođavanja u sopstvenim institucionalnim i organizacionim zaštitnim merama protiv korupcije, uključujući i one u sudskoj vlasti.

IV. Percepcija korupcije

54. Izvestan broj država članica, koji nije zanemarljiv, izneo je u svojim odgovorima u upitniku za potrebe ovog Mišljenja jedan fenomen, na prvi pogled prilično neobičan, da je percepcija javnosti o korupciji u sudstvu značajno viša od one na koju ukazuje stvaran broj predmeta protiv korumpiranih sudija. Iako vrlo mali procenat ispitanika iznosi negativna lična iskustva s korumpiranim sudijama, značajan deo iste grupe ispitanika smatra da su sudovi među najkorumpiranim institucijama u zemlji.
55. **KVES** smatra da razlozi za postojeći ili nepostojeći raskorak između stvarne i percipirane korupcije u nekoj državi leže prevashodno u (ne)transparentnosti, odnosno (ne)otvorenosti i uzdržanosti pravosudnog sistema. Već je naglašeno da je sudstvo, kao treća grana vlasti u državi, svojim specifičnim dužnostima donekle ograničena u svojoj informativnoj politici, što otežava delotvoran odgovor na kritike spolja. To su obaveza diskrecije, uključujući i pravo na pravično suđenje i poštovanje pretpostavke nevinosti, kao i obaveza uzdržanosti.
56. Nedolično ponašanje drugih profesionalnih grupa van sudstva igra važnu ulogu među faktorima koji dovode do percepcije korupcije među sudijama. Nije neuobičajeno, na primer, da tužioci i branioci u postupcima koji su u toku koriste taktike poput medijskih parnica, kako bi uticali na javno mnjenje.

57. U principu, sudstvo mora prihvatiti kritiku kao deo dijaloga između tri grane vlasti, kao i sa društvom u celini, gde slobodni i raznovrsni mediji imaju nezamenjivu ulogu. Postoji, međutim, jasna razlika između slobode izražavanja i legitimne kritike s jedne strane i nepoštovanja i neprimerenog pritiska na sudstvo s druge.²⁴ Političari, druga lica na javnim funkcijama i mediji, naročito u postupcima koji su u toku za vreme političkih kampanja, mogu koristiti pojednostavljene, populističke i demagoške argumente i namerno pogrešno informisati javnost, kako bi neodgovorno kritikovali sudstvo, ne poštujući pretpostavku nevinosti. Posledica toga je stvaranje atmosfere nepoverenja u sudstvo, što u nekim slučajevima narušava načelo pravičnog suđenja predviđenog članom 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (u daljem tekstu: EKLJP).²⁵
58. Postoji nekoliko mehanizama za poboljšanje neophodne legitimnosti²⁶ i transparentnosti sudstva, a time i poverenja javnosti u sudstvo. Svi se oni mogu sažeti kao neophodnost da se uspostavi proaktivna politika informisanja, koja bi uključivala i opšte informacije o funkcionisanju sudskog, kao i informisanje javnosti o osetljivim slučajevima koji „mirišu“ na korupciju.
59. **KVES** u tom kontekstu potvrđuje stavove iznete u Mišljenju br. 7 (2005) o pravosuđu i društvu, u smislu neophodnog dijaloga sa svim učesnicima u pravosudnom sistemu. Kako bi se unapredila transparentnost i poverenje javnosti, odgovornost je sudije da koristi razumljiv, jednostavan i jasan jezik u postupku i presudama, kako se navodi u Mišljenju br. 7(2005).
60. Predsednici sudova imaju ključnu ulogu u jačanju transparentnosti svojih sudova. KVES ponovo navodi Mišljenje br. 19 (2016) i smatra da interesi društva nalažu da predsednici sudova putem medija informišu javnost o funkcionisanju pravosudnog sistema.²⁷ To se odnosi i na postupke koji su u toku. Ponekad je brza i redovna informacija (koja se može pružiti bez kršenja poverljivosti) od suštinskog značaja, čak i pre donošenja presude. Ona može biti izneta u formi saopštenja za javnost ili intervju.
61. **KVES** u tom kontekstu smatra kako bi predsednicima sudova i/ili portparolima (službenicima za odnose sa javnošću) u pravosuđu koristila praktična medijska obuka.
62. Transparentnost i poverenje javnosti u pravosuđe, međutim, ne neguje se isključivo proaktivnim pristupom medijima i široj javnosti, već u velikoj meri i odnosom prema učesnicima u sudskom postupku.²⁸ Sudija koji svoje odluke – a, u pojedinim slučajevima i put kojim je do njih došao –

24 Vidi stav 52. Mišljenja KVES-a br. 18 (2015) o položaju sudske vlasti i njenom odnosu s drugim državnim vlastima u modernoj demokratiji.

25 Vidi presudu ESLJP u predmetu Pesa protiv Hrvatske, br. 40523/08, 8. april 2010.

26 Mišljenje KVES br. 18 (2015) o položaju sudske vlasti i njenom odnosu sa drugim državnim vlastima u modernoj demokratiji nudi brojna razmatranja o načinima na koji se može garantovati i poboljšati legitimitet sudstva, a istovremeno i njegova odgovornost.

27 Vidi stav 12. Mišljenja KVES-a br. 19 (2016); vidi, takođe, stav 32. gorepomenutog Mišljenja br. 18 (2015).

28 Ovo je već naglašeno u Mišljenju KVES-a br. 7 (2005.) o pravosuđu i društvu, posebno u stavovima 24 do 32. U skladu je, takođe, s Akcionim planom Saveta Evrope za jačanje nezavisnosti i nepristrasnosti sudija, CM(2016)36 konačno

obrazlaže na razumljiv način, po pravilu stvara osećaj pravičnog postupanja čak i kod strane koja gubi spor.²⁹

63. Isto tako, **KVES** smatra da za percepciju transparentnog, pravičnog i nepristrasnog pravosuđa ključno da sudije i privatni branioci, kao i javni tužioci, ostvaruju stalni dijalog, poštujući različite profesionalne pozicije i uloge, a naročito princip sudijske nezavisnosti. U tom kontekstu, **KVES** ponavlja svoje stavove iznete u Mišljenju br. 16 (2013) o odnosu između sudija i advokata.³⁰
64. Trend pokušaja podrivanja pravosuđa, koji se može zapaziti u nekim državama članicama, predstavlja stvarnu pretnju načelima vladavine prava i pravilnom funkcionisanju demokratskog društva. Bez namere da se ograniče opravdani komentari javnosti o radu sudova, zaštita ustavnog položaja sudstva odgovornost je ne samo sudija, već i predstavnika izvršne i zakonodavne vlasti, civilnog društva, medija itd. Javna kritika pravosuđa uvek bi trebalo da bude u skladu sa zahtevima iznetim iz člana 10 (2) EKLJP i stava 18 CM/Rec(2010)12.
65. Shodno tome, **KVES** želi da naglasi da je dužnost svake države da obezbedi dovoljno budžetskih sredstava za dobro opremljeno pravosuđe, sposobno da donosi dobro obrazložene i pravovremene odluke.³¹

V. Zaključci i preporuke

- a. Korupcija među sudijama jedna je od osnovnih pretnji društvu i funkcionisanju demokratske države. Ona podriva sudijski integritet na kome počiva vladavina prava i koji predstavlja jednu od suštinskih vrednosti Saveta Evrope. Korupcija danas dodatno dobija na značaju u kontekstu brojnih napada na pravosuđe. Korupcija u sudstvu ozbiljno narušava poverenje javnosti u vršenje pravde.
- b. Korupcija sudija, za potrebe ovog Mišljenja, mora biti shvaćena u širem smislu, tako da obuhvati nečasno, protivpravno i neetično ponašanje sudije radi ostvarivanja lične koristi ili koristi za treća lica.
- c. Uzroci stvarne korupcije u sudstvu kreću se u rasponu od nedozvoljenog uticaja koji potiče izvan sudske vlasti do faktora u okviru sistema sudstva, a grupišu se u nekoliko kategorija: strukturni, ekonomski, društveni i lični.
- d. Delotvorno sprečavanje korupcije u pravosudnom sistemu u značajnoj meri zavisi od političke volje u datoj državi da obezbedi institucionalne, infrastrukturne i organizacione garancije. Čini

29 Vidi Mišljenje KVES-abr. 11 (2008) o kvalitetu sudskih odluka.

30 Uporedi, posebno stavove 10 do 25.

31 Vidi CM/Rec(2010)12, stavovi 32 i 33. Vidi, takođe, Mišljenje KVES-a br. 2 (2001), stavovi 2 do 5.

se da najjaču zaštitu u prevenciji korupcije nudi razvoj i negovanje istinske kulture sudijskog integriteta.

- e. Zakonodavni i drugi regulatorni okvir predstavlja važnu garantiju protiv korupcije, koji treba da obezbedi nezavisnost u svim fazama sudijske karijere: izbor, imenovanje, premeštaj, napredovanje, unapređenje, usavršavanje, ocenjivanje učinka i disciplinsku odgovornost sudija. Poštovanje objektivnih kriterijuma tokom razvoja karijere u sudstvu pozitivno utiče na negovanje klime sudijskog integriteta.
- f. **KVES** se snažno protivi proverama koje prevazilaze opšteprihvaćene provere kaznene evidencije i finansijskog statusa kandidata. U zemljama u kojima takve provere postoje, treba ih sprovesti u skladu sa objektivnim kriterijumima. Kandidatima treba omogućiti pravo pristupa svakoj informaciji dobijenoj na taj način. Isto tako, potrebno je napraviti razliku između kandidata za sudije koji tek ulaze u sudstvo i kandidata koji već vrše funkciju sudije.
- g. Nadležna tela uvek treba da obezbede odgovarajuća sredstva za sudsku vlast, u cilju dostojanstvenog i pravilnog ispunjenja misije koju ima. Adekvatne zarade, penzije i druge socijalne pogodnosti, savladivo radno opterećenje, odgovarajuća radna infrastruktura i sigurnost zaposlenja kako za sudije, tako i za službenike u sudovima, od ključnog su značaja za legitimnost i dobru reputaciju pravosuđa. Ovo su važne zaštitne garantije u borbi protiv korupcije u sudstvu.
- h. U svim državama članicama sudijama treba obezbediti grupu pravila/principa/smernica o etičkom ponašanju. Njih bi trebalo ilustrovati primerima iz prakse i dopuniti zvaničnim programima obuke o etici, kao i individualnim ili grupnim savetovanjem o etici sa kolegama. Savetovanje u tom pogledu pravosuđe treba da obezbedi u sudovima, kao i na centralnom nivou.
- i. Jak sistem za prijavljivanje imovine može da doprinese prepoznavanju, a time i izbegavanju sukoba interesa ukoliko se preduzmu odgovarajući koraci, što poboljšava transparentnost u sudstvu i doprinosi negovanju klime sudijskog integriteta.
- j. Sistem automatske raspodele predmeta ne eliminiše nužno potencijalni sukob interesa kod sudija. Zato je važno da svako sudstvo ima čvrsta pravila o izuzeću i samoizuzeću sudija u slučaju očigledne ili, čak, tek potencijalne pristrasnosti u datom predmetu.
- k. Delotvornost etičkih smernica zavisi od spremnosti svakog sudije da ih primeni u svakodnevnom radu. Svaki sudija ima ličnu odgovornost ne samo za sopstveno ponašanje, već i za sudstvo u celini.
- l. Adekvatne krivične sankcije, prekršajne i disciplinske kazne za koruptivno ponašanje sudije snažan su mehanizam odvratanja, pa stoga imaju i preventivan efekat. Slučajevima sudijske korupcije uvek bi trebalo pristupiti s osećajem za meru.

- m. Pravilno korišćenje mehanizama i instrumenata međunarodne saradnje u oblasti korupcije među sudijama može biti jak preventivni faktor, uključujući institucije Saveta Evrope kao što su GRECO i Venecijanska komisija, kao i druge organizacije kao što su Globalna mreža za sudski integritet Ujedinjenih nacija, UNCAC, OSCE, OECD i druge.
- n. Fenomen percipirane korupcije, kada nepoverenje javnosti u nepristrasnost sudstva umnogome prevazilazi stvarni broj slučajeva korupcije, često je rezultat sistemskih nedostataka na državnom nivou, a koji se tiču transparentnosti i otvorenosti pravosuđa.
- o. Postoji nekoliko mehanizama koji jačaju transparentnost, a time i poverenje javnosti u pravosuđe. Ti se mehanizmi mogu sažeti u neophodnost proaktivne politike informisanja, koja obuhvata pružanje opštih informacija o funkcionisanju pravosudnog sistema, kao i informisanje javnosti o osetljivim slučajevima, imajući, međutim, na umu obavezu diskrecije i uzdržanosti, kao i pravo na pravično suđenje i poštovanje pretpostavke nevinosti.